

KONTEKSTDA SO'Z MA'NOSINI SHAKLLANTIRUVCHI PRAGMATIK OMILLAR TAHLILI

*Samarqand Davlat Chet tillari Instituti Ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik
fakulteti, Ingliz tili nazariyasi kafedra o'qituvchisi*

Xodjiyeva Umida Faxriddinovna

Ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti 4-kurs talabasi

Mustafaqulov Sardor Muzaffar o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada kontekstda so'z ma'nosini shakllantiruvchi pragmatik omillar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida nutq ishtirokchilarining niyati, kommunikativ maqsadi, ijtimoiy-madaniy muhit va vaziyat kabi omillarning so'z ma'nosiga ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, pragmatik yondashuv asosida so'zning yashirin va qo'shimcha ma'nolarini aniqlash mexanizmlari izohlanadi. Tadqiqot natijalari pragmatik omillar til birliklarining real nutqdagi mazmunini shakllantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: pragmatika, kontekst, pragmatik omillar, nutq jarayoni, kommunikativ maqsad.

Zamonaviy lingvistikada til birliklarining ma'nosini o'rganishda pragmatik yondashuv muhim o'rin egallaydi. So'z ma'nosi faqat lug'aviy yoki grammatik jihatdan emas, balki nutq jarayonidagi kommunikativ omillar ta'sirida ham shakllanadi. Ayniqsa, kontekst doirasida so'z ma'nosini aniqlashda pragmatik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli pragmatika tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida keng o'rganilmoqda.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, pragmatik omillarni o'rganish orqali so'z ma'nosining real nutqdagi shakllanish jarayonini chuqurroq anglash mumkin. Tadqiqotning asosiy maqsadi kontekstda so'z ma'nosini shakllantiruvchi pragmatik omillarni tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: pragmatika tushunchasining mohiyatini ochib berish, pragmatik omillarni aniqlash, ularning so'z ma'nosiga ta'sirini tahlil qilish hamda nutq jarayonida ushbu omillarning qanday namoyon bo'lishini yoritish.

Tadqiqot obyekti sifatida nutq jarayonidagi til birliklari olinadi, tadqiqot predmeti esa pragmatik omillar asosida shakllanadigan ma'no xususiyatlaridir. Tadqiqot davomida semantik, pragmatik, kontekstual va diskurs tahlili metodlaridan foydalanildi. Mazkur ishning ilmiy ahamiyati shundaki, unda pragmatik omillar tizimli ravishda o'rganilib, ularning so'z ma'nosini shakllantirishdagi roli asoslab beriladi.

Pragmatika tilshunoslikning nutq jarayonida ma'no qanday yuzaga kelishini o'rganuvchi yo'nalishidir. U til birliklarining qo'llanishi, nutq ishtirokchilarining niyati va kommunikativ sharoitni hisobga olgan holda ma'noni talqin qiladi. Pragmatik yondashuvga ko'ra, so'zning haqiqiy ma'nosi faqat uning lug'aviy shakli bilan emas, balki nutqdagi qo'llanishi bilan belgilanadi.

So'z ma'nosini shakllantiruvchi asosiy pragmatik omillardan biri bu nutq ishtirokchilarining niyatidir. Gapiruvchi o'z fikrini ifodalashda ma'lum maqsadni ko'zlaydi va bu maqsad so'zning qanday talqin qilinishiga ta'sir qiladi. Masalan, bir xil gap turli vaziyatlarda turlicha ma'noni anglatishi mumkin, bu esa aynan gapiruvchining niyatiga bog'liq bo'ladi.

Kommunikativ maqsad ham pragmatik omillarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir nutqiy faoliyat ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi: axborot berish, ishontirish, buyruq berish yoki his-tuyg'uni ifodalash. Ushbu maqsad so'zlarning tanlanishiga va ularning ma'nosiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli, bir xil so'z turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha ma'nolarni ifodalashi mumkin.

Ijtimoiy-madaniy omillar ham so'z ma'nosining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Nutq ishtirokchilarining ijtimoiy mavqei, madaniy tajribasi va til bilish darajasi ma'noni talqin qilish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ayrim iboralar ma'lum madaniy kontekstda o'ziga xos ma'noga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli pragmatik tahlilda ekstralingvistik omillarni ham hisobga olish zarur.

Pragmatik omillar ichida implikatura tushunchasi alohida ahamiyatga ega. Implikatura gapda to'g'ridan-to'g'ri ifodalanmagan, lekin kontekst orqali anglashiladigan ma'noni bildiradi. Bu jarayon nutq ishtirokchilarining umumiy bilimlari va kommunikativ tajribasiga asoslanadi. Implikatura orqali so'zning yashirin ma'nosi ochiladi va nutqning mazmuni boyiydi.

Diskurs darajasida pragmatik omillarning roli yanada kengayadi. Bu yerda so'z ma'nosi butun matn, uning mavzusi va kommunikativ yo'nalishi bilan bog'liq holda shakllanadi. Natijada, til birliklari faqat alohida emas, balki yaxlit nutq tizimi doirasida o'rganiladi. Bu esa pragmatik tahlilning muhimligini yanada oshiradi.

Zamonaviy lingvistikada pragmatik omillarni o'rganishda turli metodlardan foydalaniladi. Diskurs tahlili nutqning umumiy tuzilishini o'rganishga xizmat qilsa, pragmatik tahlil nutq ishtirokchilarining niyatini aniqlashga yordam beradi. Semantik tahlil esa so'zning asosiy ma'nosini belgilaydi. Ushbu metodlar birgalikda so'z ma'nosining shakllanish jarayonini kompleks ravishda o'rganishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda, pragmatik omillar kontekstda so'z ma'nosini

shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Nutq ishtirokchilarining niyati, kommunikativ maqsadi, ijtimoiy-madaniy muhit va implikatura kabi omillar birgalikda til birliklarining real ma'nosini belgilaydi. Ushbu omillarni hisobga olgan holda til birliklarini tahlil qilish nutqning mazmunini to'liq va aniq anglash imkonini beradi. Zamonaviy lingvistikada pragmatik yondashuv tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u til va nutq o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib berishda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov, N. Til va tafakkur masalalari. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
2. Nurmonov, A. Zamonaviy lingvistika asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Rahmatullayev, Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili leksikologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
4. Sayfullayeva, R. Til birliklari va ularning semantikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Yo'ldoshev, B. O'zbek tilining nazariy grammatikasi va leksikologiyasi. – Toshkent: Tafakkur, 2019.
6. Hakimov, M. Diskurs va kontekst muammolari. – Toshkent: Akademnashr, 2022.
7. Ne'matov, H. Tilshunoslikning dolzarb masalalari. – Toshkent: Fan, 2017.
8. Levinson, S. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
9. Yule, G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
10. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge, 2019.